

GEORG KÜHLEWIND

Meditációk

*A zen-buddhizmus, Aquinói Szent Tamás és
az antropozófia összefüggésében*

Lírai-személyes használati utasítás

Hogy miért is írtam ezt a könyvecskét? Első válasz: csak úgy. Második válasz: mert lenyűgözött három személyiség: Rudolf Steiner, Aquinói Szent Tamás és Bodhidharma – és a zen egyáltalán. Harmadik válasz: mert a lelkem mélyén mégiscsak optimista vagyok: mindenki az, aki beszél vagy ír. Ezért remélem, hogy lesz néhány olvasó, aki megért, megéri, hogy mit akar jelenteni az igazi Én, az üresség, mint a legmagasabb szintű valóság – nagyon kemény dió a nyugati nevelés és manipuláció áldásaiban részesült embernek. Megéri, hogy a dualisztikus gondolkodás és beszéd nem vezethet ki a belénk ivódott dualitásból. És megéri, hogy miért javasol a szöveg több, mint száz meditációt: a világ és az ember nem más, mint meditációs témák¹. Azért – túlságosan optimista nem vagyok.

Ahol tanítás, prédikáció, beszéd szól, ott előfeltétel, hogy mindkét oldalon egy-egy Én álljon – akármit is mondjon a tanítás, a prédikáció, a beszéd. Talán nagyszabású provokációban – az Én tagadásában – nyilvánul meg, amit zen mesterek gyakran alkalmaztak, amikor ráripakodtak egy tanítványra: nincs benned Buddha-természet! Hiszen akkor hogy érthetné meg a boldogtalan egyáltalán, amit a mester mind? Ha összehasonlítjuk a három tant a hat szempont – értésre hangoltság, jóra hangoltság, megismerés, magasabb megismerés, igazi Én és üresség, mint valóság – szerint, akkor észrevevesszük: a célok meglehetősen azonosak, az utak különböznek. A közös célt, az emberi Ént, csak gyakorlással, cselekvéssel lehet elérni – a zenben a „nem-cselekvés”, „nem-gondolkodás” stb. a lehető legnagyobb aktivitás. Tudogatás erről-arról, jól-informáltság a szellemi világról, megvalósítás nélkül haszontalan, sőt kifejezetten gátló. A világossággal áthatott üresség, amiből minden lett és lesz: az igazi Én tapasztalása. A lelki (pontosabban: szellemi) szegények, akik az üres öntudat közelébe jutnak, vagy hirtelen benne találják magukat, tapasztalatból tudják: minden bölcsesség, tanítás, világosság összesűrűsödhet bármilyen mondatba, észlelésbe vagy képbe – csakis a gondolkodás vagy a tekintet minőségén múlik:

Ciprus az udvaron.

Aki tudni akarja, hogyan talált egymásra az én életemben a három szerző, olvassa el a következő önéletrajzi adalékot.

A hatvanas évek végén, egy előadásom után, amit Svájcban, azt hiszem Zürichben tartottam, megszólított egy holland hölgy, és megkérdezte, hogy ismerem-e a zen buddhizmust, mert abból, ahogy beszélek, erre következtetne az ember. Miután tagadólag válaszoltam, elküldte nekem D. T. Suzuki könyvét, aminek témája: *A zen tanítása a nem-tudatról*. A könyv üdítő esőként hatott rám, és valóban ráismertem egyik másik saját nézetemre és gondolatomra a régi zen mesterek tanításaiban, mindenekelőtt az „itt és most” hangsúlyozásában, és a szellemiséghez való „természetes” viszonyulásban. Ez arra indított, hogy számos könyvet elolvassak a zenről, és ennek kapcsán jó néhány barátság is létrejött zen mesterekkel és tanítványokkal. Így pl. nagyon fontossá vált számomra és további munkám számára egy beszélgetés 1984-ben egy zen mesterrel San Franciscóban. Megkérdeztem, hogyan kezdik a zen tanítványok a belső munkát. „Figyelmünket arra fordítjuk (we pay attention), ami legközelebb van hozzánk, vagyis a légzésünkre”, hangzott a válasz. Ekkor megszállt egy pillanatra az ihlet, és azt mondtam: „Ha figyelmeteket a légzésre irányítjátok, akkor ez a figyelem közelebb van hozzátok, mint a légzés.” A mester mosolygott, én is mosolyogtam, a témát *egyelőre* lezártuk. De nálam, ez új út kezdete lett, aminek előzetes eredményei megtalálhatók a *Figyelem és odaadás* c. könyvemben, és aminek továbbvezető eredményei ebben a könyven is nagy szerepet játszanak. És remélem, hogy még nem jutottam az út végére!

A hetvenes évek közepén, kedves barátnóm, Marion Spitta, megajándékozott Aquinói Szent Tamás, általa kiadott *Compendium Theologiae* c. könyvével. Elolvastam a kétnyelvű kiadást, és nagyon sok mindent nagyon érdekesnek találtam benne, különösen Steiner Tamásról szóló négy előadásával való összefüggésében. A *Compendium* meglehetősen más képet mutatott. De Tamás műve iránti lelkesedésem csak akkor kezdődött igazán, amikor Norbert Pfennig professzor, akihez szintén barátság fűzött, 1984 körül megajándékozott Josef Pieper számomra első könyvével: *Die Wahrheit der Dinge* (A dolgok igazsága). Az „igazság” szó egyik központi témája volt *A Logosz felismerése* (1978) c. könyvemnek, és most, íme, megjelent Tamásnál, sokszorosan kibontva, az „omne ens verum” – „minden létező igaz” – középkori tézisével összefüggésben. Először töretlen lelkesedéssel olvastam Josef Pieper további műveit, és aztán magát Tamáséit.

Az antropozófiával 1945 óta állok kapcsolatban – szintén egy barátnőnknek köszönhetően (a többes szám a feleségre vonatkozik). Mindez azt mutatja, hogy az élet művészete elsősorban abban áll, hogy megtaláljuk a helyes barátokat.

A buddhista és keresztény gondolkodás és érzés különbségének feszültsége már régóta foglalkoztatott, és amikor 1991-ben elkezdtem előadásokat és szemináriumokat tartani antropozófiáról és zenről, akkor egyre jobban előtérbe került ennek a jelenlegi könyvnek a témája. E három, nekem legfontosabb tanítás összeolvasásából – amihez előkészítésül szolgált Kerényi Károly ragyogó oktatása a görög mitológiáról – mintegy magától adódott ki a hat szempont. Ezek alkotják egy „világgyakorlat” – nem „világnézet” – legfontosabb és elsődleges kérdéseit, akár tudatosan bennünk, akár nem. A legtöbb idegenkedést bizonyára „Az üresség, mint valóság” c. fejezet váltja majd ki – címe teljesen ellentmondani látszik a nyugati szellemének. De remélem, hogy csak a cím. És ne feledjük Goethe szavait a *Faustból*: „Semmi rejti a Mindent, azt remélem.”^a

Az élet először az Én és a valóság közötti feszültségben bontakozik ki. Az első négy fejezet ezt a feszültséget ábrázolja és enyhíti. Az ötödik és hatodik fejezet azután megvilágítja a két pólus azonosságát, hogy a hetedikben, a világ világosságaként ünnepelhesük. –

A 109. meditáció így is hangozhatna:

Az egyetlen ősjelenség az értés.

^a Goethe: *Faust, A tragédia második része*, 1. felvonás. Jékely Zoltán és Kálnoky László fordítása.

Gyakorlati-tárgyilagos használati utasítás

Aquinói Tamást latinul tudtam olvasni, és Arisztotelészt görögül, így adott esetben ki tudtam javítani a fordításokat. Tamás könyveit illetően fölbecsülhetetlen segítséget jelentettek Josef Pieper könyvei. Ritkán akad az ember olyan modern szellemre, aki ilyen mélyen össze tud kapcsolódni egy középkori szent gondolkodóval. Szívből jövő hálámat fejezem ki szellemének.

Kínaiul és japánul sajnos nem tudok. D.T. Suzuki azonban németül és angolul is meggyőző. Bodhidarmát egy mai, Tajvanban élő zen szerzetes angol fordításában olvasom – könyve német kiadását túlságosan „értelmezőnek” találom. Meg vagyok győződve, hogy kínai szövegeket általában, és különösen ezt a kínait, eleve csak nagyon korlátozottan lehet modern nyelvre fordítani. A legnagyobb nehézség abban áll, hogy már nem rendelkezünk azokkal a nagy, átfogó fogalmakkal, amiket a régi szövegek használnak – pl. Wolfram von Eschenbach is. Tapasztalatból tudom azonban, különösen a görög Újszövetségen való munkámból, hogy a meditáció egy pontatlan szöveget is helyes megvilágításba helyez². Ezért is adtam ennek a könyvnek annyira meditatív szerkezetet. Rudolf Steiner szövegei véleményem szerint eleve túlnyomórészt meditatívak, és alig hinném, hogy Tamás kevésbé lenne igényes, bármennyire racionálisak tűnhet is.

Ami a Bodhidarma beszédek hitelességét illeti: a harmadiknál erősen gyanakszom, hogy nem ugyanattól a szerzőtől származik, mint az első kettő. Erre vonatkozóan csatlakozom Karinthynak a Shakespeare művek szerzőségére vonatkozó véleményéhez^b: ha ezeknek a beszédeknek a szerzője nem Bodhidarma volt, akkor valaki más, akit szintén Bodhidarmának hívtak. Ami számít, az a szövegek minősége: az adja igazi hitelüket.

És most néhány szó Bodhidarmáról.

Bodhidarma indai királyfi volt, 440 körül született, a brahmin kaszt^c tagjaként. Fiatalon áttért a buddhizmusra. Buddhista tanítója, Prajñadhara, felszólította, hogy menjen Kínába. 475 körül elérte Dél-Kínát. Kínában ekkor a buddhizmus már eléggé elterjedt volt. Bodhidarma legendákkal övezett alakja megalapította a zen-t. Ez tulajdonképpen visszanyúlik egészen Buddha virág-prédikációjáig: Buddha feltartott egy szál virágot, anélkül, hogy egyetlen szót is szólt volna. A zen lényege – Bodhidarma jellemzésében – a szellemi Én (én-természet) felfedezése és megvalósítása. A szellemi Én azonos a Buddhával vagy Buddhasággal. Ez a szellem minden emberi cselekvés, értés, észlelés forrása, ezért rejtett formában jelen van minden emberben.

Ennél többet tud majd meg a kedves olvasó Bodhidarmáról, reményeim szerint, jelen könyv olvasása során. Ezenkívül továbbiakat megtudhatnak róla a *The Zen teaching of Bodhidarma*, North Press, San Francisco 1989 c. kínai-angol könyvből^d.

A szövegben a hivatkozott forrásokra rövidítések formájában utalunk. A rövidítések jelentése az „Irodalmi hivatkozások és rövidítések” című függelékben található. Az egyes témákhoz a könyv fő szövege után kiegészítő szövegeket közlünk. A hivatkozás ezekre: K, és utána szám^e.

^b Miszerint „William Shakespeare műveit nem Shakespeare írta, hanem egy másik ember, akit egyébként szintén William Shakespeare-nek hívtak”. Lehet, hogy a mondás nem Karinthytól, hanem Bernard Shaw-tól származik.

^c A legmagasabbnak számító kaszt, tagjai pl. tanítók, törvényhozók, tudósok és papok.

^d Németül: *Bodhidarmas Lehre des Zen*, Theseus Verlag, Zürich, München 1990.

^e Pl. K 3 a 3. kiegészítő szövegre utal.

Tudatában vagyok, hogy ez „nehéz” könyv, nem kis igényeket támaszt a mélyen tisztelt olvasó felé. Talán segíthetnek a következő megjegyzések és tanácsok.

1. Igyekezzen nagyon lassan olvasni, olyan laza, játékos akarattal, amilyennel zenélnünk, vagy rámutatunk valamire, aktív lazasággal.
2. Ha meditációs témához érkezik, szánja rá az időt a meditációra – ha tud meditálni –, kontemplációra – szemlélődő utánagondolásra –, elmélyedésre – koncentrált, mély gondolkodásra –, amíg legalábbis jártassá nem válik a mondatban.
Elnézést kérnék, hogy egy ilyen vékony kis könyvben ennyi meditációt kínálok, ha nem tudnám, hogy a tárgyalt kérdéseket, témákat, folyamatokat, mint ahogy az egész világot is, csakis *tapasztalásban* lehet megérteni, szellemi tapasztalásban ugyanis – minden más csak önbecsapás. Ha információnak tekintünk egy meditatív szöveget – ami gyakran megesik – az mindig önbecsapás.
3. Számomra gyümölcsöző volt összehasonlítani a három hozzáállást a fejezetek témáihoz, és, amennyiben lehetséges, az eredményt érzésbeli színárnyalattá, érzési minőséggé alakítani.
4. Sokféle következtetést lehet levonni a szövegből, a közölt szövegekből – és ez kívánatos is lenne. Ha megértjük a régi tanításokat, a modern szellemi utakat is jobban fogjuk érteni. Mint már az előző könyvecskémben, az *Odaadás és figyelemben* is, legfontosabb törekvésem az volt, hogy elvezessem az olvasót az Én értéséhez, és hogy ösztönözze benne a vágyat, a szándékot, az elszántságot ahhoz, hogy Énné váljék.

G. Kühlewind

Budapest, 1998 augusztus

Ráhangelődés

Az észleleti világ megjelenéséhez szükség van az érzékszervekre^f; értékek, belátások, intuíciók létrejöttéhez nincs szükség rájuk. Ez azokra a részleges értékekre is vonatkozik, amikbe valamennyi érzékszervi észlelet öltözik, idetartoznak a minőségek, formák, viszonyok, összefüggések, minden, ami válaszként adható arra a kérdésre, hogy „mi ez?” „mit észlelek?”. Nemcsak arról van szó, hogy a felnőtt észlelésének tartalma mindig valami – „az” –, hanem arról is, hogy már a minőségek, színek, ízek, tapintási minőségek és így tovább sem az érzékszervekre gyakorolt fizikai hatásból, vagy az általuk előidézett változásból erednek, hanem egy fajta *értésből*, ami nélkül semmilyen minőség észlelése nem lehetséges (példaként ld. később a színészlelés jelenségét).

Minőség, forma, alak, konfiguráció vagy szerkezet a jelentések világához tartoznak és semmi közülük se térhez se időhöz, amik az észleleti világ tulajdonságai. Tér- és idő-nélküliség ugyanazt jeleni, mint anyagtalanság, és valóban, egy jelentésnek nem lehet anyaga, nem lehet megmondani, hogy „miből van”.

Az észleleti világban élni azt jelenti, hogy csak akkor észlelünk, ha az érzékszerveket fizikai behatás éri. De a behatásból önmagában nem lehet levezetni az észleletet, nem lehet rá visszavezetni (redukálni), mint egy hatás következményét a hatásra, mert az észlelet már mindig „értelmezett”: minőségeket, formákat, stb. tartalmaz. A fizikai hatás ahhoz szükséges, hogy elindítsa az „értelmező” szellemi tevékenységet. Nem a hatást értelmezzük – általában semmi sem válik tudatossá abból, ami a szemben vagy a fülben a látásnál vagy hallásnál lejátszódik. Ehhez az értelmező tevékenységhez „ki kell tanítani” a figyelmet. A kitanítás mindig fogalmi. A gyerek akkor tudja megkülönböztetni és felismerni a színeket, ha megtanulta figyelmét *szelektíven* csak a színességre irányítani, függetlenül a szín hordozójától, annak nagyságától, alakjától, anyagától stb.: a „szín” vagy „színesség” fogalmának már jelen kell lennie, még ha megnevezés nélkül is. A színskála beosztása a nyelvi kitanítástól függ^g.

A fizikai behatás nem *oka* az észleletnek, mert az utóbbi tudati folyamat, ami függ a figyelem jelenlététől és kitanítottságától – ahogy egy hangszer és a benne lejátszódó folyamatok is szükségesek ugyan a zenéléshez, de nem állnak *okozati* összefüggésben a zenével.

Valamilyen mértékig minden érzékszervi észleletet értelmezünk, és amit nem, azt nem is észleljük. Valaki, aki nem tudja, hogy mi egy autó, nem is lát autót, ahogy egy képrejtvényt sem tudja megfejteni valaki, aki nem tudja, hogy mit keres benne, mert nem is ismeri, vagy nem tudja, hogy néz ki a rejtett alakzat. Az „értelmezés” az a képesség, amivel megtalálunk *valamit* egy érzékszervi behatásban, észrevesszük a rejtett alakot a képrejtvény csalóka sűrűjében. Az észlelő szempontjából nézve, nevezhetjük „értésnek”. Ez a képesség, amivel

^f Erre utal a korábban használatos „érzéki világ” elnevezés is, ami azonban ma inkább az „élvezeti” világ megjelölésére használatos.

^g A 3. lábjegyzet által jelölt helyen Hjelmslev nyelvelméletét tárgyalja a könyv. Többek között a színek felosztásának különbségéről a német és a svájci Wallis kantonban beszélt német nyelvjárás között ez áll: „a wallisi németben a „zöldet” jelölheti *gwyrdd* vagy *glas* is, a „kék” *glas*, a „szürke” *glas* vagy *llwyd*, a „barna” *llwyd*. Vagyis azt a spektrumot, amit mi „zöldnek” hívunk, a wallisiban megosztja egy vonal, és egy részét odasorolja, amit mi „kéknek” hívunk, míg a „zöld” és „kék” nekünk szokásos elválasztása hiányzik...” Mindez azt mutatja, hogy a színek látását is fogalmaink határozzák meg (és nem a szemünk anatómiája, ami föltehetően ugyanolyan Wallisban, mint a szomszédos kantonokban): azt látjuk kéknek, amit nyelvünk kéknek hív.

német:	zöld		kék		szürke		barna
walisi:	gwyrdd		glas		llwyd		

észreveszünk egy *fogalmi* jelentést az érzékszervi észleletben vagy mögötte, vagyis megértjük, nem valami feltételes reflex, mert előfeltétele a fogalomalkotás. Az értést nem lehet tanítani, mert minden tanítás már föltételezi, mint képességet.

Nem ez az egyetlen képesség, amit nem lehet tanítani; ilyen pl. a humor vagy az áhítat is. Ezek a képességek föltételeznek egy fajta ráhangoltságot az értésre, vagy az áhítat esetében a jóra. E nélkül nem lehet valakinek megmagyarázni, hogy mi az értés vagy mi a jó. Ha viszont ez az előfeltétel fennáll, akkor nem kell elmagyarázni ezeket az ideákat – igaz, nem is lehet. A kisgyerek azzal a képességgel jön a világra, hogy *megérti*, ha ezt hallja: „jó a leves”, „legyél jó”, „jó idő van”, „jó napot”, – később „jó üzlet”, „jó kérdés”, „jó ember” – anélkül, hogy valaha is bárki elmagyarázná, hogy mi az összefüggés e között a sokféle „jóság” között. Senki se tudná elmagyarázni. Mégis megértjük ezeket a kifejezéseket, és legtöbbször helyesen is használjuk őket. A jelentésre (vagy értésre) és jóságra hangoltság velünk született képességünk.

1. Az értésre, jelentésre hangoltság

Szavakkal nem lehet leírni, hogy mi az „értés”. Egy biztos:

1. *Ami érthető – amit meg tudunk érteni – nem érzékelhető^h.*

Ezzel már sokat elmondtunk az értőről is, arról az elemről, ami érteni tud: éppoly kevésbé lehet érzékszervekkel észlelhető.

2. *Ami ért, nem érzékelhető.*

Mivel azonban értés, tévedés, félreértés, illúzió vagy tapasztalás – beleértve azt a tapasztalást is, hogy „ezt nem értem” – nem képzelhető el alany, egy „én” nélkül, a következő, az első kettővel rokon meditáció így hangzik:

3. *Aki ért, nem érzékelhető.*

Ami nem érzékelhető – az érzékszervek meghosszabbítására szolgáló eszközöket az érzékek közé sorolva –, az anyagtalan, és így se nem térbeli, se nem időbeli.

4. *Az értés és az értő nincs se a térben, se az időben.*

A közönséges tudat nem tud elképzelni semmit, ami anyag, tér és idő nélkül létezik. Az ilyenfajta létet csak a tapasztalásban lehet megélni – ez a 4. meditáció iránya. Az anyagtalanul értő azért tudja megkapni az értés képességét, mert rokonságban van az Ős-szóval.

5. *Az értésben megérintjük a Logosz erejét, és benne élünk.*

Az értő csak az értésben él, különben, az értésre való emlékezésben a múlt világában van, amiben magam-érzését tartja énjének. A magam-érzés vagy egoítás körülbelül akkor jelenik meg a kisgyerekekben, amikor először mondja, hogy én, engem, enyém – és közönségesen abban éljük át, hogy a személy azonosítja magát a testtel.

6. *Az értésben élek.*

Ha az értés belső oldala elég erős, akkor előtérbe lép az – általában a háttérben meghúzódó – értő: önmagát érti.

7. *Az értésben válok önmagamná.*

Ez az önmagam, ha öntudatlanul is, de ott működik *minden* értésben, mint rejtett, hallgató tanú. Ezért válhat világossá már a hétköznapi tudatban is, hogy – a testre vonatkoztatott – magam-érzésében az ember tárgyat él át, nem alanyt, mégpedig egy rejtett tanú tárgyát, egy olyan figyelemét, ami tárgyaként ismeri fel és észleli a magam-érzést.

8. *A magam-érzésben félreérti magát az Én. Vagy: a magam-érzés az Én félreértése.*

A „félreértés” fogalmának csak akkor van értelme, ha tudunk az értésről. Értés nélkül nem lehet megállapítani a félreértést.

Az értés, mint bennünk működő képesség, *adott* – ahogy mi magunk is.

^h Érzékelhető = érzékszervekkel észlelhető.

Az értésre hangoltság az antropozófiában

Az adott⁴ fogalma központi szerepet játszik abban, ahogy Rudolf Steiner a megismerést leírja⁵. Ha művében nem is találunk megkülönböztetést az ismeretelméleti – vagy tudati –, és az ontológiaiⁱ adott között, a „hangoltság” vonatkozásában mégis foglalkoznunk kell az utóbbival. Az *Igazság és tudomány* 4. fejezetében fölmerül a tudati adott fogalma: minden „adott”, ami aktuális megismerési tevékenység nélkül van vagy jelenik meg a tudatban. Ha egy gondolat kíséreltet formájában eltávolítjuk a tudatból a korábbi megismerések eredményeit, akkor egy „összefüggések nélküli, és egyedi részletekre sem bontott világképhez jutunk, amiben semmi sem különbözik semmitől, és semmi se vonatkozik semmire...” Ehhez tartozik egy fontos lábjegyzet: „Az egyedi részletek kitagolása a teljesen különbségek nélküli világképből, már a gondolkodási tevékenység cselekedete”. (*Tud* 50. old.) A továbbiakban annyiban enyhíti a fogalmiságok szigorú eltávolítását, hogy hozzászámítja az adothoz a következőket is: „érzetek, észleletek, meglátások, érzések, akarati cselekvések, álom- és fantáziaképek, képzetek, fogalmak és ideák” (55. old.). A gondolkodást is mintegy adotként találjuk a tudatban (57. old.): „Ahogy mi értjük az adottat, minden lehet *adott*, az is, *ami legbelső természetét tekintve nem-adott*”. A gondolkodás, pontosabban, a gondolkodás képessége *ontológiai* értelemben adott, mert ahhoz, hogy valóban gondolkozzék, az embernek magának kell tevékenyvé válnia (vagyis gondolkodnia). Éppen ezért válnak számára átlátszóvá, érthetővé, kérdéstől mentessé a saját fogalmai és ideái (59. old.).

A gondolkodás adottsága különböző formákban jelenik meg Steiner *A filozófia szabadsága* (*Philosophie der Freiheit*) c. könyvében. Mivel tudatfölötti képességként működik, *A filozófia szabadsága* megfelelő, rávonatkozó kijelentései meditációs mondatok⁶. Nem közönséges információk, hanem arra a meditációra utalnak, amiben tartalmuk tapasztalássá válik.

9. *A gondolkodásban találjuk meg azt a princípiumot, ami megáll önmagában. (Szab 51^k)*

10. *Hordozója vagyok egy tevékenységnek, ami magasabb szférából határozza meg korlátozott lételemet. (Szab 91)*

A gondolkodás tudatfölötti „hogyanját” azért olyan nehéz megérteni, mert minden tudatos gondolkodás használja, és a tudatos gondolkodás éppen ezért tökéletesen átlátszó és érthető önmaga számára. Ha az ember hozzá akar férni ehhez a „hogyanhoz”, akkor tapasztalásával föl kellene nyúlnia a nyelvek fölötti gondolkodásba. Ez az, ami, képessé teszi a kisgyereket, hogy bármilyen nyelvet anyanyelvként „sajátíthasson el” – nincs erre igazán találó szavunk –, és megértse a szavak jelentését abban a passzív nyelvtanulási szakaszban, amikor már ért, de még nem beszél, és, ami különösen figyelemreméltó, ebben a szakaszban anyanyelvének nyelvtanát is elsajátítja, anélkül, hogy bármiféle nyelvtani fogalommal rendelkeznie.

ⁱ Lételeméleti. Az „ontológia” kifejezés a görög on (lét) és a logos szavak összekapcsolásából származik.

Tudatilag adott, ami aktuális megismerési tevékenység nélkül megjelenik a tudatban, mint pl. a szék fogalma, ha széket látok vagy mondok, ontológiailag adott a gondolkodás láthatatlanul működő képessége, aminek a segítségével kisgyerekkoromban kialakítottam a szék fogalmát, és ma is további gondolatokat fűzhetek hozzá. A gondolkodás ontológiailag adott folyamatáról a közönséges tudatnak nincs tapasztalása, csak az eredményéről.

^j Az oldalszámok a „standard” német nyelvű kiadásokra vonatkoznak, itt csak hozzávetőleges tájékoztatóként szolgálnak.

^k Utalás Archimédészre, aki az emelő feltalálása után azt mondta, hogy „adatok nekem egy fix pontot” – ami önmagában megáll – „és kimozdítom az egész világot.” A fentiek szerint ez a gondolkodás.

A gondolkodás mibenlétére azért racionálisan is rá lehet világítani: „A megfigyelés időben még a gondolkodást is megelőzi. Mert először a gondolkodást is a megfigyelésen keresztül kell megismernünk.” (Szab 39). A gondolkodásnak „először ott kell lennie, ahhoz, hogy megfigyelhessük.” (Szab 44). De a lényeg a meditáció feladata marad.

11. *A gondolkodás tény, ezért értelmetlen arról beszélni, hogy helyes-e vagy hibás.*
(Szab 53)

12. *A gondolkodást önmagán keresztül érhetjük el.* (Szab 51)

A gondolkodás abszolút mivolta a gondolkodási képesség adottságával függ össze. Erre utalhatnak részben racionális megfontolások, de még inkább meditációs mondatok.

13. *Mert alany és tárgy már fogalmak, amiket a gondolkodás hozott létre.* (Szab 52)

14. *A gondolkodás így olyan elem, ami kivezet önmagamból, és összeköt a tárgyakkal. De egyszersmind el is választ tőlük, amennyiben szembeállít velük, mint alanyt.* (Szab 60)

15. *Gondolkodásunk nem egyéni, mint érzeteink és érzéseink. Gondolkodásunk univerzális.*
(Szab 60)

16. *A gondolkodásban találjuk meg azt az adottságot, ami összekapcsolja és egységbe köti sajátos egyéniségünket a kozmosszal* (Szab 91)

A szabadság filozófiájában (57. old.) találunk egy mondatot, ami kivezet a fogalmakban való gondolkodásból:

17. *Azt azonban, amit a gondolkodás önmagában nyugvó, semmi más által meg nem határozott természetére vonatkozóan mondtam, nem lehet egyszerűen fogalmakba önteni¹.*

A fogalmakhoz már szükség van a gondolkodásra, és ez olyan gondolkodásra utal, ami létrehozza a fogalmakat, ő maga azonban, éppen ezért, nem fogalmakban játszódik le. Ha megkérdezzük, hogy *ennek* a gondolkodásnak mi szabja meg az irányát, akkor eljutunk a megismerő érzés egyik utolsó maradványához. A kisgyerek lelki életét még ez a megismerő érzés uralja, és ez teszi lehetővé a csodát, hogy megtanulunk beszélni és gondolkodni. A felnőttben is működik az igazság, az evidencia érzése, az érzés, ami megmondja, hogy egy gondolatmenet logikus-e vagy sem. Azt is rögtön tudjuk, hogy megértettünk-e valamit vagy sem, és mindkettőt egy közvetlen érzésből tudjuk. Az értés érzésében ugyan tévedhetünk, de sohase tévedünk, ha úgy érezzük, hogy valamit nem értünk. A „megismerő érzés” és „megismerő akarat” a 4. fejezet témája lesz, összefüggésben a magasabb szintű megismeréssel. Van egy további, a megismeréssel rokon, nem magam-érzés jellegű ráhangoltságunk: a jóra való hangoltság.

A gondolkodási képesség ontológiai adottsága, vagy másképp szólva, a gondolati intuícóra való képesség alkotja a *megismerő* emberi lény alapját.

¹ Utalás Hegelre, aki a fogalmakat teszi ismeretelméletének kezdetére. Szemben Steinerrel.

Az értésre hangoltság Aquinói Szent Tamás művében

Az ember eredeti természete és a teremtett világ kezdettől fogva egymásra hangolt: erre az alapra épül Aquinói Tamás tanítása az emberről és a világról. Ez az egymásra hangoltság természetesen magában foglalja az ember értésre hangoltságát, és a jóságra hangoltságot is. Ezt mélyebben tárgyaljuk a megismerésről szóló fejezetben. Most csak alapjaiban ábrázoljuk az egymásra hangoltság két összetevője, a dolgok, és az emberi lélek jellegzetességeit.

A dolgokat illetően Tamás számára mértékadó ez a középkori filozófiai tézis:

18. Omne ens verum – minden létező igaz.

Ez a mondat érthetetlen számunkra, mert az állítmányt, hogy „igaz”, nem az akkori, eredeti értelmében fogjuk fel. Mind a megfelelő latin szó, *verum, veritas*, mind a görög kifejezés, *aletheia*⁷, nem helyességet, egyezést jelentett, ahogy ma értjük, hogy valami igaz („stimmel”), hanem rejtetlenséget, megnyilatkozást, kinyilatkoztatást, vagy a másik oldalról nézve: érthetőséget, értelemmel áthatottságot, jelentéssel teljességet, szöveg jellegűséget. A János evangélium prologusa értelmében átfogalmazhatnánk Tamás mondatát: minden létezőt a Logosz hozott létre, Logoszból van, jelentése van, jelentés jele, tehát gondolható, olvasható – írásjel, és nem véletlen képződmény. Az ember által létrehozott tárgyak esetében ezt könnyű belátni, de ami a természetet, a teremtést illeti, a természettudomány, és a mai átlagos világpolgár teljesen más nézeten van. Úgy véli, hogy a természet nem szöveg jellegű, a természet dolgai véletlen képződmények, vagy törvények által irányított természeti folyamatok eredményei. Nem jelentenek semmit, nem szavak, nem hordják magukban egy teremtő szavát⁸.

Tomás ugyan már nem tudta olvasni a természet könyvét, de még szilárd tudása volt a teremtés szójellelűségéről, vagyis a dolgok igazságáról.

Tomás világképének másik oszlopa az ember szellemi-lelki mivoltára^m vonatkozik, ami Arisztotelész felfogásánakⁿ (*De anima III*) megfelelően értésre, vagy megismerésre hangolt, miszerint a lélek tulajdonsága, hogy „valamilyen módon mindenné váljon” – „anima quoddammodo omnia”.

19. A lélek valahogy minden.

Az ember lelke minden megismerésben azzá válik, amit megismer. Tamás mindig idézi az arisztotelészi mondatot, ha az igazságról vagy a megismerésről ír.

A világkép két oszlopa a lehető legszorosabban összefügg. Az, hogy valami – a fenti értelemben – igaz, azt jelenti, hogy egy Én-lény belső képességére vonatkozik. Az, hogy „minden létező igaz”, azt jelenti, hogy minden egy Én-lény megismerő képességére vonatkozik. „Ez azonban csak akkor lehetséges, ha valóban feltételezünk valamit, aminek hajlama van arra, hogy egységre jusson mindennel, ami létezik: ez azonban a lélek, ami bizonyos értelemben azonos minden létezővel. A lélekben lakik azonban a megismerés és az akarat ereje. Így tehát a létező megegyezése az akarattal az, amit a „jó” névvel illetünk. A létező megegyezése a megismerő szellemmel az, amit az „igaz” névvel illetünk.”⁹ Minden dolog nemcsak igaz, vagyis értelmes,

^m *Geistselbst*. (A fogalom R. Steinertől származik.)

ⁿ Tamás, munkásságában nagymértékben támaszkodott Arisztotelészre – eltérően a korábban elterjedtebb platonikus irányzatoktól. Műveiben az „a filozófus” megjelölés mindig Arisztotelészre vonatkozik.

megismerhető, de azt is lehet mondani, hogy „minden dolog olyan mértékben megismerhető, amennyire létezik.”¹⁰

20. Minden dolog annyiban igaz, amennyiben létezik.

Az emberi lélek kapcsolódik a világ valóságának egészéhez, és rokon vele (ld. K 1).

21. A lét megismerhető, a szellem megismerő.

A 21. meditációs mondat – Pieper fordításának csekély megváltoztatásával – összefoglalhatná Tamás tanítását a lélek megismerésre való hangoltságáról.

Az értésre hangoltság a zen buddhizmusban

Steinernél az adott – a korábbi megismerésektől eltekintve – az érzékszervi észleltekből áll, amik tudati értelemben, vagyis ismeretelméletileg adottak; másrészt a gondolkodás képessége ontológiailag, tudatfölötti módon – nem ismeretelméletileg – adott. A lingvisztika nyelvén ezt úgy fejezhetjük ki, hogy a jelek világa kívülről adott, és az ember megismerési törekvése arra irányul, hogy ontológiailag adott gondolkodási képessége segítségével keresse a jelek értelmét. Gondolkodási képessége egy jelentésekből álló világból ered, ez teszi egyáltalán lehetővé a keresést. Ennek a világnak többféle elnevezése van: az ősképek szellemi világa, a rupa-világ, az alsó devahán¹¹. A képesség forrása azonban maga az igazi Én, a szellemi világ fölött álló arupa^o-világból. Aquinói Tamásnál adott egyrészt az érzékszervi észleléssel észlelhető teremtés, másrészt az intellectus vagy anima intellectiva, a megismerő lelki-szellemi képesség – ami átfogóbb, mint az, amit Steiner intuitív gondolkodásnak nevez. Ezt a két adottságot összekapcsolja, megismerésre hangoltá teszi a dolgokban lakó igazság, vagyis a rajtuk keresztül megnyilvánuló jelentés, és az anima intellectiva képessége.

Egészen más az adottság a zenben, mert a közönséges megismerést, és így a közönséges tudat számára adott *tárgyi*, vagy dualisztikus világot illúzióknak tekinti, de lényegét tekintve az egyetlen *valódi* adottság, a szellem (*mind^p*) megnyilvánulásának.

Ennek a szemléletnek több következménye van. Először:

22. Ha a világ nem-dualisztikusan adott, akkor nincs megismerés, következésképp nincsenek megismerési problémák sem.¹²

Másodszor: az – explicit soha le nem írt – ismeretelmélet a megismerés magasabb szintjeivel foglalkozik, amik a mai értelemben *tudatfölöttiek*¹³, és amikből a hétköznapi megismerés származik, mint a magasabb szintek árnyéka. Egy adott megismerési szint ismeretelmélete valójában mindig csak magasabb szintről adható meg¹⁴, ahogy Steiner „lelki megfigyelései”, de Tamáséi is, magasabb szintről származnak¹⁵.

Harmadszor: Mivel a hétköznapi világot illúzióknak, egyszersmind a szellem megnyilvánulásának tekintik, a zen mesterek számára csak egy adottság létezik: a Buddha természet, amit Magam-természetnek (vagy Én-természetnek) is neveznek, és ami önmagában

^o Arupa = nem rupa, nem forma.

^p Angol (mind = szellem, tudat, értelem).

üres, képes minden formát fölvenni, legyen szó akár előtalált, akár maga által létrehozott formáról.

23. *A Buddha természet üres.*

Az igazi megismerési feladat az Én természetének megismeréséből áll, amit elfednek az illúziók, amik azonban szintén belőle származnak. Így olvassuk Bodhidarma beszédeiben: „A szellem képességei határtalanok, és megnyilvánulásai kimeríthetetlenek. Ha formákat nézel szemekkel, hangokat hallasz füleiddel, illatokat szagolsz orroddal, ízeket érzel a nyelveddel: minden mozgás és minden állapot a te szellemed.

24. *Ahova nem ér el a nyelv, ott a Szellemed, minden pillanatban.” (B 23^q)*

„Ha egyszer végére jutsz a karmádnak, és

25. *ha táplálsz tudatosságodat, feloldódik összes megmaradt ragaszkodásod.*

Az értés megjön magától, nem kell erőlködnöd.” (B 35)

Bankei, zen mester a 17. századból, megőrizte az első mesterek radikalizmusát¹⁶. Hallgassuk, mit mond.

„Amit úgy nevezek, a „Meg-nem-született”, az a Buddha-szellem. Ez a meg nem született Buddha-szellem csodálatos, megvilágosító bölcsességgel rendelkezik. A meg-nem-születettben minden a helyén van, és teljes harmóniában marad. Ha mindent a meg-nem-születettnek megfelelően teszel, megnyílik benned a szem, ami mindent olyannak lát, amilyen, és saját szellemedben tudod, hogy mindenki, akit látsz, élő Buddha.” (Bankei 52^r)

26. *„Egyikőtök sem volt elválasztva szellemétől, sohasem, és ugyanígy nincs közöttetek senki, aki ne lenne megvilágosodott.*

Mindannyian a Buddha-szellemmel születtetek. Ez születési jogotok.” (Bankei 66)

27. *Kezdetől fogva meg-nem-született vagy. Nincs rá szükség, azzá válni.*
(Ld. még K 2).

A megismerési folyamatok tanulmányozásán alapuló ismeretelmélet létrehozásához képesnek kell lennünk a reflexióra, rá kell tudnunk látni a tudatra, funkcióira és folyamataira. Ebből a szemszögből nézve, Bodhidarma véráram prédikációjának már első mondatai is hihetetlenül modernek:

„Minden, ami a három birodalomban [a sóvárság, a forma és a formától mentesség birodalmában] megjelenik, a szellemedből jön. Ezért tanítanak a múlt és jövő Buddhái szellemtől szellemnek, és ügyet sem vetnek definíciókra.

Kérdés: De ha nem definiálják, mit értenek „szellem” alatt?

Kérdezel. Ez a szellemed. Válaszolok. Ez a szellemem. Hogyan válaszolhatnék, ha nem lenne szellemem? Hogyan kérdezhetsz, ha nem lenne szellemed?”

Noha ez radikális reflexió a saját szellemre, mégse merülnek fel kérdések a hétköznapi életre és tapasztalásra vonatkozóan. Ennek két oka van. Az egyik, és ez a fő ok: a reflexió itt nem

^q A „*Bloodstream Sermon*” (véráram prédikáció)-ból.

^r A *Ryumon-Ji Sermons*-ből.

ugyanaz, mint mondjuk a XIX. század Európájában, vagyis nem absztrakt, nem a tudat múltjára irányul. Nem spekulatív, hanem *tapasztaláson* alapul. Ez azt mutatja – és ez a második ok –, hogy az, amit mi hétköznapi életnek nevezünk, a Szellem – Buddha-természet, Én, Prajna^s, jelenlét – eredménye, belőle áradt ki, és hogy az Én, a maga ürességében – nem ez és nem az – azonos az egész világgal. (Ehhez ld. a későbbi fejezeteket a megismerésről, énről és ürességről.)

^s Szanszkrit: „bölcesség”, betekintés a valóság valós természetébe.

Kiegészítő szövegek

K 1 „A szellemi képességekkel rendelkező teremtmények magasabb lényegi rokonságban vannak a világmindenséggel, mint a többi teremtmény. Mert a szellemi képességekkel rendelkező teremtmény bizonyos értelemben azonos minden létezővel, amennyiben megismerési erejével meg tudja ragadni a létező teljességét. A többi teremtmény azonban mind csak a lét egy részével rendelkezik.”

Aquinói Szent Tamás, Summa contra gentiles 3,112.

K 2 „Noha semmi mással nem jöttél erre a világra, mint meg nem született Buddha-szellemmel, illúziókkal teli világba kerültél miközben felnőttél, miközben hallgattad a többieket a maguk megtévesztettségében. Hosszú időn keresztül mindezt lépésről lépésre befogadtad. Szellemed hozzászokott mostanáig, és most teljes mértékben félrevezetett szellemed uralkodik és megcsal, ellenőrizés nélkül. De egyetlen illuzórikus gondolatodat sem örökölted a születésben.”

Bankei, 119 (A dialógusokból)

„Hiba, ha abbéli törekvésben, hogy a meg-nem-születetté válj, egy második szellemet tenyésztesz ki meglévő szellemed fölé. Kezdetből fogva meg-nem-született vagy... Az igazi meg-nem-születettnek semmi köze az alapvető elvekhez, és fölötte áll a keletkezésnek vagy az elérésnek. Egyszerűen olyan, amilyen vagy.”

Bankei, 123 (A dialógusokból)

K 3 „Az erkölcsi ideák az ember morális intuícijából fakadnak. Megvalósításuk attól függ, hogy elég erős-e az emberben a vágy ahhoz, hogy leküzdje a fölmerülő fájdalmakat és szenvedéseket. Az ő intuícói ezek, mozgatórugók, amiket szelleme feszít ki; akarja őket, mert megvalósításuk a legmagasabb gyönyörűséget jelentik neki. Nincs rá szüksége, hogy az etika előbb megtúltsa a gyönyörűségre való törekvést, hogy aztán megparancsolhassa neki, hogy mire törekedjék. Akkor fog erkölcsi ideálokra törekedni, ha morális fantáziája elég tevékeny ahhoz, hogy intuíciókhoz juttassa, amik azután elég erőt adnak akaratának a szervezetében megbúvó ellenállás – és a hozzátartozó fájdalmak – leküzdésére.

Aki magasztos ideálokra tör, azért teszi, mert lényének tartalmát alkotják, és megvalósításuk olyan örömet jelent számára, ami mellett eltörpülnek a hétköznapi vágyak kielégítésének szegényes élvezetei...

Ha valaki ki akarja irtani az ember örömét vágyai kielégülése felett, akkor előbb rabszolgává kell tennie, aki nem azért cselekszik, mert akar, hanem azért, mert köteles. Mert igenis örömet okoz, ha elérjük, amit akarunk. Amit *jónak* nevezünk, nem az, amire az ember köteles, hanem az, amit *akar*, ha teljes mértékben kibontakoztatja igazi emberi természetét. Aki ezt nem látja be, előbb ki kell, hogy űzze az emberből azt, amit akar, hogy aztán *kívülről* előírhatta neki, hogy mi is legyen akaratának tartalma.”

*Steiner, Die Philosophie der Freiheit (A filozófia szabadága),
GA 4, 15. kiadás, 1987, 232. oldaltól*

Bankei

Bankei The Unborn. The Life and Teaching of Zen Master Bankei.
San Francisco, 1984.

D.T. Suzuki

ZL Die Zen-Lehre vom Nicht-Bewußtsein. München-Planegg 1957.

GB Die Große Befreiung. Zürich und Stuttgart 1958

Jegyzetek

¹ A meditáció technikájának leírását megtalálhatjuk Georg Kühlewind több könyvében, mint pl.: *Die Freiheit erüben*, „A figyelem iskolázása“ c. fejezetben valamint a *Normalistól az egészségesig* c. könyvben.

² Eredeti szerzőknél, mint ez a három is, hozzá kell szokni, hogy nem használnak konzekvens terminológiát. Egy és ugyanannak a szónak különböző helyeken különböző jelentése lehet, mint pl. „szellem“ vagy „lélek“ Steinernél, vagy a másik két szellemóriásnál is.

³ A színskála különböző beosztására híres példával szolgál H. Arens, *Sprachwissenschaft*, 2. kötet, Frankfurt am Main, Athäneum, 1969 (595. oldaltól).

⁴ Az adott fogalmának történetéhez és lényegéhez ld. F. Schwarzkopf: *The Metamorphosis of the Given* c. könyvét. New York, 1995.

⁵ Amit Rudolf Steiner általában ismeretelméletnek nevez, nem „elmélet”, hanem olyan „eredményeket” tartalmaz, amelyek „a lélek természettudományos módszerekkel történő megfigyeléséből erednek”, amint a *Philosophie der Freiheit* c. művének második, pontosító alcíme mondja.

⁶ Egy összeállítást találhatunk meditációs mondatokból Kühlewind: *Die Esoterik des Erkennens und Handelns* (A megismerés és cselekvés ezoterikája) c. könyvében. Stuttgart, 1995, 31. és 79-83. old.

⁷ Ld. Kühlewind: *A Logosz felismerése*.

⁸ Ld. a *Die Esoterik des Erkennens und Handelns* c. könyvben a természet szöveg-jellegére vonatkozó gondolatmenetet.

⁹ Aquinói Szent Tamás: *Questiones disputate de veritate* (a szövegbeli hivatkozásokban *Ver*). A magyar fordítások a könyvben idézett német szövegek alapján készültek. A német fordítások általában Pieper-től származnak, kivéve ott, ahol Kühlewind szükségesnek tartotta valamelyest megváltoztatni Pieper fordítását.

¹⁰ Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae* (a szöveg pusztán római számokkal hivatkozik rá), I, 16. Tamás ismeretelméleti nézeteit Pieper a *Wahrheit der Dinge* (A dolgok valósága) c. könyvében tárgyalja.

¹¹ Az ősképek, Steiner *Teozófia* c. könyvének értelmében (A három világ c. fejezet, III), a teremtett dolgok jelentései, értelmei. Ahogy egy beszéd értelmének már meg kell lennie, mielőtt a megfelelő észleleti jelek megjelenhetnek, ugyanúgy előzik meg az ősképek, mint szellemi realitások, az észleleti világot. Az ősképek formák (rupa = forma), ahogy a gondolatoknak, a fogalmaknak is meghatározott formájuk van. Az ember az ősképek világából hozza magával képességét, hogy jelentésformákat érthessen, ill. hozhasson létre.

¹² Ezt az igazságot Rudolf Steiner is kimondja az *Igazság és tudomány* c. könyvében (a szövegbeli hivatkozásokban *Tud*). GA 3, 70. old.

¹³ *Tudatfölötti* minden kommunikatív képességünk, és a képességek, önmagukban, forma nélküliek. Tudatfölötti pl. a beszédszervek működése és a gondolkodás hogyanja, sőt még maga a gondolkodás *folyamata* is. Tudatosná a gondolkodási folyamat eredménye válik, a gondolat.

A *tudatalatti* szokásokat tartalmaz, nem képességeket; formákat, amikhez ragaszkodik a lélek.

A közönséges tudat forrásai tudatfölöttiek, és a „magasabb megismerésben” fölfelé haladva, mindig a soron következő, különben tudatfölötti szintet *tapasztalja* az ember.

¹⁴ A göttingeni filozófus, L. Nelson abban látta bármilyen ismeretelmélet lehetetlenségét, hogy mindig azt a megismerést használják hozzá, aminek az elméletén fáradoznak. Ld. Carl Unger: *Schriften*, I. kötet, 88. old.

¹⁵ A *Philosophie der Freiheit* c. mű tudatfölötti eredetéhez ld. Kühlewind: *Die Esoterik des Erkennens und Handelns*, 31. old.

¹⁶ *The Unborn. The Life and Teaching of the Zen Master Bankei*. San Francisco, 1984.

¹⁷ A kétféle szeretettel részletesebben foglalkozik a *Die Esoterik des Erkennens und Handelns* c. könyv a 60. oldaltól.